

Twee voorspellers voor externaliserend probleemgedrag en de verschillen tussen jongens en meisjes

Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen (200600042)

Universiteit Utrecht

Docent: Danique van den Hanenberg

F.W.P. van Aken (3699587)

I. van den Bemd (3696340)

L. M. Broeder (3692523)

E. N. van Harten (3620263)

18-06-2013

Abstract

Introduction. A divorce has many consequences for both parents and children. Children from divorced families are at much higher risk for displaying externalizing problem behavior than children whose parents are not divorced. Gender differences may also play a role when looking at the display of externalizing problems. Research on parent-child relationships and family structure as predictors for externalizing problems, is important for developing specific interventions and treatments. The goal of the present study is to investigate which factor is the best predictor for the externalizing problems and the influences of gender on the display of externalizing problems. The focus will be on aggressive behavior, delinquency and oppositional behavior in school settings.

Method. In this study 2374 high-school students participated by reporting about their family structure through the questionnaire 'Scholieren en Gezinnen, Vragenlijst voor Scholieren 2013'. A multiple regression analysis was used for testing the effects of family structure and parent-child relationship, and the interaction-effects of gender x family structure and gender x parent-child relationship. **Results.** The quality of the parent-child relationship is the best predictor for the display of aggression, delinquency and oppositional problem behavior at school. Girls from intact families report less display of aggressive behavior, delinquency and oppositional behavior in school settings than girls from divorced families. This is similar for boys, except for aggression. Boys from intact families report more aggressive behavior than boys from divorced families. Overall, boys report more externalizing problem behavior than girls. **Conclusion.** Parent-child relationship is a better predictor for displaying externalizing problem behavior than family structure. Gender also plays a significant role combined with family structure in the display of externalizing problem behavior.

Keywords: problem behavior, externalizing problems, predictor, parent-child relationship, family structure, gender, divorce.

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

Twee voorspellers voor externaliserend probleemgedrag en de verschillen tussen jongens en meisjes

Echtscheiding is een gebeurtenis met veel impact op alle betrokkenen. Het kan veel verschillende gevolgen hebben voor zowel ouders als kinderen (Lansford, 2009). De relatie van de ouders verandert, de relatie met de kinderen verandert, en vaak is er ook een verandering in gedrag van de gezinsleden (Lansford, 2009). Kinderen van gescheiden ouders lopen meer risico op het ontwikkelen van probleemgedrag dan kinderen van niet-gescheiden ouders (Harland, Reijneveld, Brugman, Verloove-Vanhorick, & Verhulst, 2002; Leon, 2003). Probleemgedrag kan verdeeld worden in internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Internaliserend probleemgedrag bestaat onder andere uit angst en depressie en is vooral gericht op de persoon zelf (Bartels et al., 2003). Externaliserend probleemgedrag bestaat onder andere uit agressie en delinquentie en is gedrag dat naar de omgeving toe gericht is (Buist, Deković, Meeus, & van Aken, 2004).

Binnen dit onderzoek zal gekeken worden naar drie verschillende vormen van externaliserend probleemgedrag: agressief gedrag, delinquent gedrag en anti-autoritair gedrag op school. Aangezien jongens significant meer externaliserend probleemgedrag vertonen na een scheiding dan meisjes (Van der Valk, Spruijt, De Goede, Maas & Meeus, 2005), zullen ook sekseverschillen onderzocht worden. De probleemstelling die in dit onderzoek centraal staat, is: 'Is de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller voor externaliserend probleemgedrag dan gezinssamenstelling, en wat is het verschil hierin tussen jongens en meisjes?' Het doel van dit onderzoek is het vaststellen of de kwaliteit van de ouder-kindrelatie of de gezinssamenstelling een betere voorspeller is voor verschillende externaliserende probleemgedragingen. Deze informatie kan bijdragen aan de ontwikkeling van preventieve interventiemethoden en effectieve behandelmethoden. Zo kan er rekening gehouden worden met de gevonden resultaten bij bijvoorbeeld therapeutische sessies gericht op kinderen die een scheiding hebben meegemaakt, of bij interventies met als doel om externaliserend probleemgedrag te voorkomen. Er kan bijvoorbeeld meer aandacht uitgaan naar het verbeteren van de kwaliteit van de ouder-kindrelatie, in plaats van enkel te kijken naar de problemen van alleen het kind. Door inzicht te krijgen in het verschil tussen jongens en meisjes kan de ondersteuning nog specifiek gemaakt worden.

Kwaliteit van de ouder-kindrelatie en externaliserend probleemgedrag

De kwaliteit van de ouder-kindrelatie kan beschreven worden als de mate van affectie van ouders naar kinderen en het aantal conflicten tussen ouders en kinderen (Fauchier & Margolin, 2004). Het is van belang om de kwaliteit van de ouder-kindrelatie te onderzoeken in relatie met externaliserend probleemgedrag. Uit onderzoek blijkt dat een goede ouder-kindrelatie op jonge leeftijd op de lange termijn bijdraagt aan een

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

goede gedragsregulatie. Een affectieve ouder-kindrelatie zorgt er namelijk voor dat kinderen een indirecte en intrinsieke controle ontwikkelen op hun eigen gedrag, waardoor de kans minder groot is dat kinderen delinquent gedrag zullen gaan vertonen (Wright & Cullen, 2001). Kinderen zijn sneller geneigd om weg te lopen bij delinquente gedragingen van leeftijdsgenoten wanneer de ouders responsief, betrokken en ondersteunend zijn. Deze kinderen willen hun ouders niet teleurstellen, omdat zij het gevoel hebben dat hun ouders altijd voor hen klaar staan (Mason & Windle, 2002).

Andere onderzoeken laten zien dat er naast de relatie die bestaat tussen affectie en externaliserend probleemgedrag, ook een relatie bestaat tussen conflicten tussen ouders en kinderen en externaliserend probleemgedrag. Een hoge mate van conflicten is gerelateerd aan een hoger risico op externaliserend probleemgedrag (Gerard, Krishnakumar, & Buehler, 2006; Aunola & Nurmi, 2004; Ingoldsby et al. 2006). Het gaat hierbij om een directe relatie tussen de manier waarop er met conflicten wordt omgegaan en het vertonen van agressief gedrag. Wanneer ouders een agressieve interactiestijl hanteren tijdens ruzies, kan dit bij kinderen leiden tot het imiteren van deze interactiestijl en het uiten van agressief gedrag (Krishnakumar, Buehler, & Barber, 2003).

Scheiding en externaliserend probleemgedrag

Kinderen van gescheiden ouders scoren hoger op probleemgedrag dan kinderen van niet-gescheiden ouders (Harland et al., 2002; Leon, 2003). Ook behalen kinderen van gescheiden ouders minder goede academische resultaten en vertonen zij meer problemen in sociale relaties dan kinderen van wie de ouders niet gescheiden zijn (Amato, 2000; Lansford, 2009; Robbers et al., 2012). Een scheiding heeft invloed op veel verschillende factoren, die op hun beurt weer invloed hebben op het leven van het kind. Dergelijke factoren zijn onder andere een verstoorde ouder-kindrelatie, voortdurende onenigheid tussen voormalige partners en de toename van negatieve gebeurtenissen in het leven van het kind, zoals verhuizen (Amato, 2000). Een scheiding heeft dus meestal geen directe invloed op het externaliserende probleemgedrag van een kind, maar het kan wel een voorspeller zijn voor dit gedrag.

Hoewel een scheiding het risico op negatieve gevolgen voor het kind vergroot, zoals blijkt uit bovenstaande informatie, wijst onderzoek uit dat het grootste deel van de kinderen zich goed kan aanpassen aan de gevolgen van een scheiding (Amato, 2000; Sobolewski & Amato, 2007). De meeste kinderen beschikken namelijk over voldoende protectieve factoren, zoals het gebruik van actieve coping strategieën, steun van vrienden en familie en toegang tot therapeutische interventies (Amato, 2000).

Agressie

Externaliserend probleemgedrag bestaat onder andere uit agressie, zowel verbaal als non-verbaal. Onder non-verbale agressie wordt fysieke agressie verstaan, zoals

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

slaan, schoppen, krabben en duwen. Onder verbale agressie wordt zowel openlijk schelden en vloeken, als relationele agressie verstaan. Relationele agressie is het beschadigen van interpersoonlijke relaties of vriendschappen. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld roddelen, buitensluiten of negeren (Crick & Grotpeter, 1995). Jongens zijn vaker fysiek agressief dan meisjes, en meisjes zijn vaker relationeel agressief dan jongens. Binnen dit onderzoek worden verbale en non-verbale agressie samengenomen.

Een scheiding kan leiden tot agressief gedrag bij kinderen. Uit onderzoek blijkt dat een scheiding vóór het achtste levensjaar van een kind een effect heeft op de frequentie van fysiek agressief gedrag bij het kind in de schoolcontext. Dit werd toegeschreven aan het hoge aantal conflicten tussen de ouders. Wat echter opviel, is dat dit effect niet voortduurde tot na de acute post-scheiding periode. Oorzaak hiervan zou kunnen zijn dat de ouderlijke conflicten tijdens deze periode snel afnamen (Pagani, Boulterice, Tremblay, & Vitaro, 1997).

Ook de ouder-kindrelatie speelt een rol in het vertonen van agressief gedrag bij kinderen. Uit een onderzoek waarin gebruik werd gemaakt van observaties van ouders, leraren en objectieve observanten (Ostrov & Bishop, 2008), blijkt dat er een positieve correlatie bestaat tussen de door ouders gerapporteerde conflicten met hun kinderen en de door leraren gerapporteerde relationele en fysieke agressie van kinderen naar leeftijdsgenootjes. De ouder-kindrelatie bleek echter een betere voorspeller voor relationele agressie dan voor fysieke agressie. Waarschijnlijk komt dit doordat de aard van de ouder-kind interactie, en dus de conflicten, meer overeenkomt met relationele thema's dan met fysiek agressieve situaties (Ostrov & Bishop, 2008).

Zowel gezinssamenstelling als de kwaliteit van de ouder-kindrelatie hangen samen met agressie. Welke van deze twee voorspellers agressie het beste voorspelt, zal in het huidige onderzoek bekeken worden door de deelvraag: 'Is kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller voor agressie dan gezinssamenstelling?'. Er wordt verwacht dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller zal zijn.

Delinquentie

Het is van belang om te achterhalen welke risicofactoren bijdragen aan het ontstaan en het in stand houden van delinquent gedrag, om te voorkomen dat kinderen delinquent gedrag gaan en blijven vertonen. Uit onderzoek is gebleken dat de gezinssamenstelling indirect bijdraagt aan het ontstaan van delinquent gedrag via de kwaliteit van de ouder-kindrelatie (Leon, 2003). Gescheiden gezinnen worden vaker gekenmerkt door minder affectie en meer conflicten dan intacte gezinnen (Colsman & Wulfert, 2002). Aangezien een verslechterde kwaliteit van de ouder-kindrelatie samenhangt met delinquent gedrag (Leon, 2003), wordt er verwacht dat kinderen uit

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

gescheiden gezinnen in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen een grotere kans hebben op het vertonen van delinquent gedrag.

De kwaliteit van de ouder-kindrelatie speelt ook op een andere manier een rol in het ontstaan van delinquentie. Een ouder-kindrelatie die gekenmerkt wordt door weinig affectie en veel conflicten, leidt tot een afname van de supervisie van de ouders (Bui, 2009). Wanneer de supervisie van de ouders afneemt, neemt de kans toe dat kinderen in contact komen met delinquente leeftijdsgenoten van wie delinquentie overgenomen kan worden (De Kemp, Scholte, Overbeek, & Engels, 2006).

Zowel gezinssamenstelling als de kwaliteit van de ouder-kindrelatie hangen samen met delinquentie. Welke van deze twee voorspellers delinquentie het beste voorspelt, zal in het huidige wetenschappelijk onderzoek bekeken worden door de deelvraag: 'Is kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller voor delinquentie dan gezinssamenstelling?'. Er wordt verwacht dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller zal zijn.

Anti-autoritair gedrag op school

Binnen het onderzoek naar de relatie tussen de gezinssamenstelling, de ouder-kindrelatie en externaliserend probleemgedrag, is het gedrag op school een relevante factor om in beschouwing te nemen als vorm van externaliserend probleemgedrag. Jongeren die probleemgedrag op school vertonen, hebben op de lange termijn namelijk een verhoogd risico op problemen op economische, psychiatrische en sociale vlakken, evenals huwelijksproblemen (Kearney, 2008).

Uit een onderzoek waarin zes soorten schoolgerelateerde probleemgedragingen worden vergeleken tussen verschillende gezinstypen, blijkt dat kinderen van gescheiden ouders meer schoolgerelateerd probleemgedrag vertonen (Amato & Cheadle, 2008). Ook andere onderzoeken die zich richten op schoolproblemen, laten zien dat jongeren met gescheiden ouders deze problemen vaker vertonen. Kearney (2008) vond dat scheiding één van de risicofactoren is, die positief gerelateerd wordt aan spijbelen. Bovendien komt een derde deel van de jongeren die weigeren naar school te gaan, uit eenoudergezinnen (McShane, Walter, & Rey, 2001). Daarnaast hebben jongeren van gescheiden ouders 2,5 keer meer kans op het vertonen van spijbelgedrag dan jongeren uit intacte gezinnen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de ouder die achterblijft met de kinderen (vaak de moeder) lijdt onder de stress van de scheiding, wat conflicten tussen ouder en kind kan veroorzaken en/of verergeren. Ook vermindert het toezicht op de kinderen. Dit kan leiden tot meer spijbelgedrag (Nik Ruzyanei et al., 2009).

Naast de gezinssamenstelling, is de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een voorspeller voor het vertonen van anti-autoritair gedrag op school. In het geval van een ouder-kindrelatie waarin veel conflicten voorkomen, bestaat er een verhoogd risico op het vertonen van meerdere externaliserende gedragsstoornissen bij kinderen en

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

jongeren (Silver, Measelle, Armstrong, & Essex, 2005), waaronder probleemgedragingen gerelateerd aan school. Academische prestaties en externaliserend probleemgedrag op school zijn beide gerelateerd aan onder andere de kwaliteit van de ouder-kindrelatie. Wanneer de ouder-kindrelatie slecht is, is er vaak weinig sprake van supervisie van de ouders op het kind. Kinderen zullen hierdoor sneller probleemgedrag op school vertonen (Forehand, Long, Brody, & Fauber, 1986). Ander onderzoek ondersteunt de bevinding dat er een verband lijkt te bestaan. Er is aangetoond dat de steun- en conflictdimensies van de ouder-kindrelatie in verband staan met gerapporteerde scores op antisociaal gedrag, waaronder probleemgedrag op school (Sentse & Laird, 2010).

Zowel gezinssamenstelling als de kwaliteit van de ouder-kindrelatie hangen samen met anti-autoritair gedrag op school. Welke van deze twee voorspellers anti-autoritair gedrag op school het beste voorspelt, zal in het huidige wetenschappelijk onderzoek bekeken worden door de deelvraag: 'Is kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller voor anti-autoritair gedrag dan gezinssamenstelling?'. Er wordt verwacht dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller zal zijn.

Vershil tussen jongens en meisjes

Naast de kwaliteit van de ouder-kindrelatie en de gezinssamenstelling is geslacht ook een belangrijke factor bij het vertonen van externaliserend probleemgedrag. Jongens en meisjes reageren verschillend op een scheiding en zijn ook verschillend in het vertonen van externaliserend probleemgedrag. Het verschil tussen jongens en meisjes bij het vertonen van probleemgedrag na een scheiding is onderzocht door Malone en collega's (2004). Bij meisjes uit gescheiden gezinnen is de kans op het vertonen van externaliserend probleemgedrag niet significant verschillend van die kans bij meisjes uit intacte gezinnen. Bij jongens is er wel een significant grotere kans op het vertonen van externaliserend probleemgedrag na een scheiding, dan wanneer er geen sprake is van een scheiding (Malone et al., 2004). Onderzoek laat ook aanzienlijke verschillen zien in de mate waarin meisjes en jongens externaliserend probleemgedrag vertonen na een scheiding. Ruim 60% van de jongens vertoonde agressief gedrag na het meemaken van een scheiding tegenover slechts 23% van de meisjes (Holroyd & Sheppard, 1997).

Een tweede verschil tussen jongens en meisjes is dat jongens op jongere leeftijd een hoger risico hebben op het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag. Bij meisjes bestaat er geen significant kwetsbare periode voor het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag (Negrieff & Susman, 2011). Op basis van dit en ander onderzoek dat laat zien dat kinderen waarvan de ouders op jonge leeftijd uit elkaar gaan meer risico lopen op het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag (Lansford et al., 2006), kan gesteld worden dat jongens een hoger risico hebben op het ontwikkelen van externaliserend probleemgedrag na een scheiding dan meisjes.

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

In hoeverre geslacht in combinatie met de voorspellers gezinssamenstelling en kwaliteit van de ouder-kindrelatie samenhangt met externaliserend probleemgedrag, zal in het huidige wetenschappelijk onderzoek bekeken worden door de deelvraag: 'Welke rol spelen de interacties tussen geslacht en gezinssamenstelling en geslacht en kwaliteit van de ouder-kindrelatie in het vertonen van externaliserend probleemgedrag?'. Op basis van bovenstaande informatie wordt verwacht dat alleen de interactie tussen geslacht en gezinssamenstelling een belangrijke rol speelt.

Methode

Procedure

Leerlingen van 42 reguliere middelbare scholen uit heel Nederland zijn via een selecte gemaksteekproef benaderd om de vragenlijst in te vullen. De betrokken scholen en ouders zijn via informatiebrieven op de hoogte gebracht van het onderzoek en de ouders hebben de mogelijkheid gekregen om de deelname van hun zoon of dochter te weigeren. Daarnaast zijn ook de klassen niet aselekt gekozen, omdat de school zelf kon besluiten welke klassen mochten participeren.

Het meetinstrument dat gebruikt is, is de vragenlijst 'Scholieren en Gezinnen, Vragenlijst voor scholieren 2013'. Het invullen van deze vragenlijst duurde 30 tot 40 minuten.

Participanten

In totaal hebben 2374 jongeren, zowel meisjes ($n = 51\%$) als jongens ($n = 48.5\%$) in de leeftijd van 11 tot en met 16 jaar ($M = 13.73$, $SD = 1.02$) deelgenomen aan het onderzoek. De jongeren die betrokken zijn bij dit onderzoek kwamen uit de eerste tot en met de derde klas met het opleidingsniveau variërend van vmbo, havo, vwo of gymnasium. Er waren 443 participanten ($n = 18.7\%$) uit een gezin waarvan de ouders gescheiden zijn. Er is besloten om vragenlijsten waaruit blijkt dat een ouder overleden is ($n = 40$) niet mee te nemen in de analyses. Deze zijn ook niet meegenomen in de bovenstaande participantbeschrijving.

Meetinstrumenten

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van diverse concepten, namelijk kwaliteit van de ouder-kindrelatie, gezinssamenstelling en externaliserend probleemgedrag. De gebruikte vragenlijst 'Scholieren en Gezinnen, Vragenlijst voor scholieren 2013' is opgebouwd uit een selectie bestaande vragenlijsten om de diverse concepten te meten.

Kwaliteit van de ouder-kindrelatie. Het concept kwaliteit van de ouder-kindrelatie kan beschreven worden als de mate van affectie van ouders naar kinderen en het aantal conflicten tussen ouders en kinderen. Het concept is geoperationaliseerd aan de hand van de vragen behorend tot een verkorte versie van de Network of Relationship Inventory (NRI; Furman & Buhrmester, 1985). Er zijn 16 van de 30 vragen gebruikt voor

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

het huidige onderzoek. Dit zijn vragen als 'Hoeveel geeft je moeder om jou?' en 'Werken jij en je vader op elkaars zenuwen?'. De vragen worden gescoord door middel van een 5-puntschaal, waarbij de antwoordcategorieën variëren van 'weinig of niet' tot 'meer kan niet'. Van deze vragen is een gemiddelde score berekend, waarbij een lage score staat voor weinig affectie en veel conflicten, en een hoge score staat voor veel affectie en weinig conflicten. Er is een betrouwbaarheid, uitgedrukt in Cronbach's *alpha*, gevonden van .89, wat vergelijkbaar is met de door Furman en Buhrmester (1985) gevonden betrouwbaarheid van .80. De ouder-kindrelatieschaal had dus een goede betrouwbaarheid (Field, 2009).

Gezinssamenstelling. Het concept gezinssamenstelling wordt gemeten op een 6-puntschaal en geoperationaliseerd in 'intacte gezinnen' en 'gescheiden gezinnen'. Hierbij behoren 'Mijn ouders zijn getrouwd en wonen samen' en 'Mijn ouders wonen samen, maar zijn niet getrouwd' tot de intacte gezinnen. Bij gescheidene gezinnen horen 'Mijn ouders zijn gescheiden en waren getrouwd' en 'Mijn ouders zijn gescheiden en waren samenwonend'. Zoals eerder genoemd worden de scores 5 en 6 (Mijn vader/moeder is overleden) buiten beschouwing gelaten.

Externaliserend probleemgedrag. Het overkoepelende concept externaliserend probleemgedrag is onderverdeeld in de concepten agressie, delinquentie en anti-autoritair gedrag op school.

Agressie. Agressie is onderverdeeld in verbale en non-verbale agressie. Verbale agressie is verdeeld in de variabelen gemene verhalen vertellen, schelden, roddelen, vloeken, anderen irriteren en het kapot maken van de reputatie van anderen. Non-verbale agressie is onderverdeeld in slaan, schoppen en laten struikelen of laten vallen. Deze variabelen zijn geoperationaliseerd aan de hand van 11 items uit de Direct & Indirect Aggression Scales (Björkqvist, Lagerspetz, & Osterman, 1992). Dit zijn vragen als 'Als jij boos of kwaad bent op iemand, wat doe je dan... Ik scheld de ander uit.'. De vragen zijn gescoord op een 4-puntsschaal, waarbij de antwoordmogelijkheden bestonden uit 'nooit', 'soms', 'vaak' en 'heel vaak'. Een lage score duidt hierbij op weinig agressie en een hoge score op veel agressie. Voor de variabele 'agressie' is per participant een somscore berekend van de mate waarin jongeren agressie rapporteren. Voor dit onderdeel van deze vragenlijst is een betrouwbaarheid gevonden van .85, wat overeenkomt met het gevonden interne consistentie-interval van .78-.96 (Björkqvist et al., 1992). Deze vragenlijst heeft dus een hoge betrouwbaarheid (Field, 2009).

Delinquentie. Delinquentie bestaat uit de variabelen vandalisme, stelen, inbraak, vechten, pyromanie, drugsgebruik en wapenbezit. Dit is gemeten aan de hand van een verkorte versie van de zelfrapportage vragenlijst van Baerveldt, Van Rossem, en Vermande (2003), waarbij in het huidige onderzoek 15 van de 23 vragen zijn gebruikt. Een voorbeeld van deze vragen is 'Heb je de afgelopen twaalf maanden wel eens iets

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

van de volgende dingen gedaan? Een fiets gestolen.'. Ook hier is een 4-puntschaal gebruikt, nu met de antwoordcategorieën 'nooit', '1 keer', '2-3 keer' en '4 keer of meer'. Een lage score staat hierbij voor weinig delinquent gedrag en een hoge score staat voor meer dan vier delinquente gedragingen. Voor de variabele delinquent gedrag is per participant een somscore berekend van de mate waarin jongeren delinquentie rapporteren. De hoge betrouwbaarheid, $\alpha = .86$ is vergelijkbaar met de gevonden betrouwbaarheid van .91, (Baerveldt, Van Rossem, & Vermande, 2003; Field, 2009).

Anti-autoritair gedrag op school. Anti-autoritair gedrag op school bestaat uit de variabelen 'spijbelen' en 'uit de klas gestuurd worden'. Spijbelen wordt geoperationaliseerd aan de hand van de vraag 'Hoeveel uren per maand spijbel je gemiddeld?' en wordt gescoord op een 6-puntschaal, met de antwoordcategorieën 'nooit' tot 'meer dan 8 uur per maand'. Een lage score staat voor niet spijbelen en een hoge score staat voor meer dan acht uur per maand. Uit de klas gestuurd worden, wordt geoperationaliseerd door de vraag 'Hoe vaak per maand word je ongeveer uit de klas gestuurd?' en wordt gescoord op een 4-puntschaal, waarbij de antwoordcategorieën variëren van 'nooit' tot 'meer dan 4 keer per maand'. Een lage score staat voor nooit uit de klas gestuurd worden en een hoge score staat voor meer dan vier keer per maand. Voor de variabele anti-autoritair gedrag op school is per participant een somscore berekend van de mate waarin jongeren anti-autoritair gedrag op school rapporteren.

Statistische analyse

Om de relatie tussen de onafhankelijke variabelen en de afhankelijke variabelen te meten is per afhankelijke variabele een multipele regressieanalyse uitgevoerd. Hierbij zijn twee interactie-effecten meegenomen, namelijk geslacht x gezinssamenstelling en geslacht x kwaliteit van de ouder-kindrelatie.

Er is gekozen voor een multipele regressie omdat de analysetechniek de samenhang en richting van de samenhang kan bepalen tussen meerdere voorspellers en één afhankelijke variabele. Daarnaast kan deze strategie bepalen welke van de betrokken voorspellers het beste de afhankelijke variabele voorspelt. De betrokken voorspeller die de afhankelijke variabele het beste voorspelt, zal gebaseerd zijn op het significantieniveau. Wanneer beide voorspellers significant blijken te zijn, zal gekeken worden naar de ongestandaardiseerde coëfficiënten en zal de voorspeller met de ongestandaardiseerde coëfficiënt die het dichtst bij 1 ligt, worden gezien als de beste voorspeller. Om te bepalen of de voorspellers significant zijn of niet, zijn eerst de twee hoofdeffecten, kwaliteit van de ouder-kindrelatie en gezinssamenstelling, toegevoegd aan het regressiemodel en daarna de twee interactie-effecten, geslacht x gezinssamenstelling en geslacht x kwaliteit van de ouder-kindrelatie.

Voor de onafhankelijke variabele kwaliteit van de ouder-kindrelatie, zijn scores hiervoor samengenomen voor vaders en moeders. Het was mogelijk deze samen te

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

nemen door een sterke correlatie tussen de kwaliteit van de ouder-kindrelatie bij moeders en de kwaliteit van de ouder-kindrelatie bij vaders, $r = .88$, $p < .05$, $n = 2198$. Van de totale score voor de ouder-kindrelatie is een gecentreerde variabele gemaakt die uiteindelijk gebruikt is in de analyse bij zowel de onafhankelijke variabele als de interactie met sekse. Er is getoetst bij een significantieniveau van $.05$.

Resultaten

Beschrijvende statistieken en correlaties

Voorafgaand aan de analyse zijn de voorwaarden gecontroleerd. Aan de voorwaarden is voldaan, er was sprake van een lage multicollineariteit, $VIF = 1.02$ (Field, 2009). Een waarde groter dan 1 wil zeggen dat er sprake is van multicollineariteit, maar vanaf een waarde groter dan 10 vormt dit daadwerkelijk een probleem (Field, 2009).

De beschrijvende statistieken van de variabelen en de kwaliteit van de ouder-kindrelatie zijn te vinden in Tabel 1, gespecificeerd voor sekse en gezinssamenstelling. Uit de tabel kan worden opgemaakt dat jongens op agressie, delinquentie en anti-autoritair schoolgedrag gemiddeld hoger scoren dan meisjes. Dit geldt voor zowel intacte als gescheiden gezinnen. Meisjes uit zowel intacte als gescheiden gezinnen scoren gemiddeld hoger op de ouder-kindrelatie dan jongens.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken voor de vier variabelen en de ouder-kindrelatie weergegeven per type gezin en sekse.

Variabele	Sekse	Gezinssamenstelling					
		Intact			Gescheiden		
		<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Agressie	Jongens	934	1,69	0,50	210	1,64	0,45
	Meisjes	977	1,44	0,39	228	1,47	0,41
	Totaal	1911	3,13	0,89	438	3,11	0,86
Delinquentie	Jongens	935	1,22	0,37	210	1,27	0,41
	Meisjes	977	1,06	0,18	228	1,09	0,19
	Totaal	1912	2,28	0,55	438	2,37	0,61
Anti-autoritair gedrag op school	Jongens	933	1,24	0,50	210	1,35	0,63
	Meisjes	977	1,14	0,34	230	1,16	0,38
	Totaal	1910	2,38	0,83	440	2,52	1,01
Gemiddelde relatie	Jongens	936	4,16	0,50	211	3,92	0,63
	Meisjes	977	4,23	0,50	230	4,08	0,61
	Totaal	1913	8,38	1,00	441	8,00	1,23

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

Om de samenhang tussen agressie, delinquentie, anti-autoritair gedrag op school en de ouder-kindrelatie en gezinssamenstelling te onderzoeken is gekeken naar de Pearson Correlatiemaat (Tabel 2). In bijna alle gevallen was sprake van een significante relatie. Uitzonderingen waren dat voor zowel jongens als meisjes de gezinssamenstelling niet significant correleerde met het rapporteren van agressie, voor jongens was gezinssamenstelling ook niet significant voor het rapporteren van delinquentie, en voor meisjes was er geen significante correlatie tussen agressie en anti-autoritair gedrag op school. Over het algemeen was er sprake van een klein effect, $r < .30$. De positieve correlaties tussen agressie en delinquentie voor jongens, $r(1146) = .41, p < .001$, en voor meisjes, $r(1206) = .40, p < .001$ hadden echter een middelgroot effect (Field, 2009). Dit gold ook voor de positieve correlatie tussen delinquentie en anti-autoritair gedrag op school voor zowel jongens, $r(1147) = .43, p < .001$, als meisjes, $r(1206) = .40, p < .001$.

Tabel 2

Pearson-correlaties afhankelijke en onafhankelijke variabelen, weergegeven op sekse.

	1	2	3	4	5
1 Agressie	-	.403**	.252**	.032	-.193**
2 Delinquentie	.413**	-	.400**	.062*	-.248**
3 Anti-autoritair schoolgedrag	.267**	.430**	-	.024	-.150**
4 Gezinssamenstelling	-.042	.055	.087**	-	-.111**
5 Gemiddelde relatiekwaliteit	-.152**	-.107**	-.136**	-.174**	-

* $p < .05$, ** $p < .001$

Correlaties voor meisjes staan boven de diagonaal, correlaties voor jongens staan onder de diagonaal. Noot: voor jongens geldt: $n = 1144$ voor agressie, $n = 1145$ voor delinquentie, $n = 1143$ voor anti-autoritair schoolgedrag, $n = 1152$ voor gezinssamenstelling, $n = 1207$ voor gemiddelde relatie; voor meisjes geldt: $n = 1144$ voor agressie, $n = 1145$ voor delinquentie, $n = 1143$ voor anti-autoritair schoolgedrag, $n = 1210$ voor gezinssamenstelling, $n = 1207$ voor gemiddelde relatiekwaliteit.

Agressie

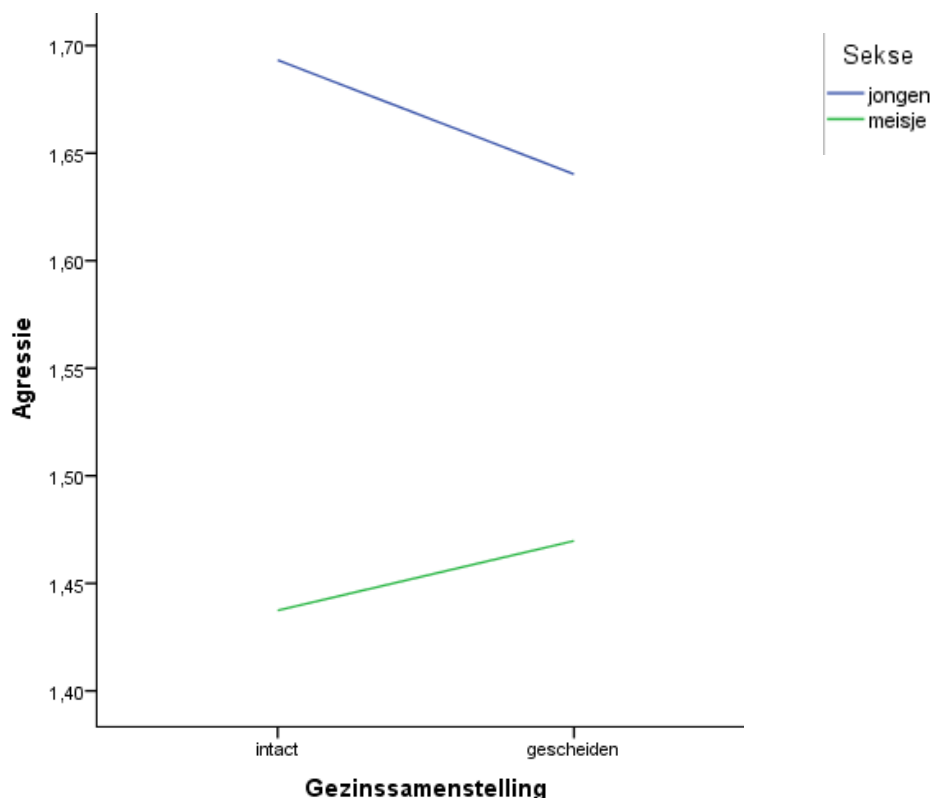
Er werd verwacht dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller is voor agressief gedrag dan de gezinssamenstelling. Het model waarin zowel de ouder-kindrelatie als de gezinssamenstelling is meegenomen, bleek significant, $F(2, 2345) = 43.25, p < .001, R^2 = .04$. Dit houdt in dat 4% van de variantie van agressie wordt verklaard door de voorspellers, wat een klein effect is (Field, 2009). Alleen het hoofdeffect ouder-kindrelatie bleek significant in verband te staan met het rapporteren van agressie ($p < .001$), waarbij een hoge score op de ouder-kindrelatie gerelateerd was aan een lage score op agressie (Tabel 3).

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

Wanneer de interacties tussen gezinssamenstelling x sekse en ouder-kindrelatie x sekse werden toegevoegd, bleek het model tevens significant, $F(4, 2343) = 24.42, p = .004, R^2 = .04$. Hierbij werd nog eens 4% van de variantie verklaard door de interacties tussen gezinssamenstelling x sekse en ouder-kindrelatie x sekse. Dit was ook een klein effect (Field, 2009). De interactie tussen gezinssamenstelling x sekse is wel significant gebleken, $p = .001$, maar de interactie tussen ouder-kindrelatie x sekse niet, $p = .772$. Uit Figuur 1 blijkt dat er een verschil bestaat tussen jongens en meisjes uit intacte en gescheiden gezinnen. Meisjes uit intacte gezinnen rapporteren minder agressie dan meisjes uit gescheiden gezinnen. Daarnaast rapporteren jongens uit intacte gezinnen meer agressie dan jongens uit gescheiden gezinnen. Een interactie-effect blijkt uit de verschillen tussen jongens en meisjes per gezinssamenstelling. Meisjes uit gescheiden gezinnen rapporteren meer agressie, terwijl jongens uit intacte gezinnen meer agressie rapporteren. Tot slot rapporteren jongens, ongeacht de gezinssamenstelling, meer agressief gedrag dan meisjes.

Figuur 1

Interactie-effect gezinssamenstelling x sekse voor agressie.

Delinquentie

Er werd tevens verwacht dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller is voor delinquent gedrag dan de gezinssamenstelling. Het model met de hoofdeffecten ouder-kindrelatie en gezinssamenstelling bleek significant, $F(2, 2346) =$

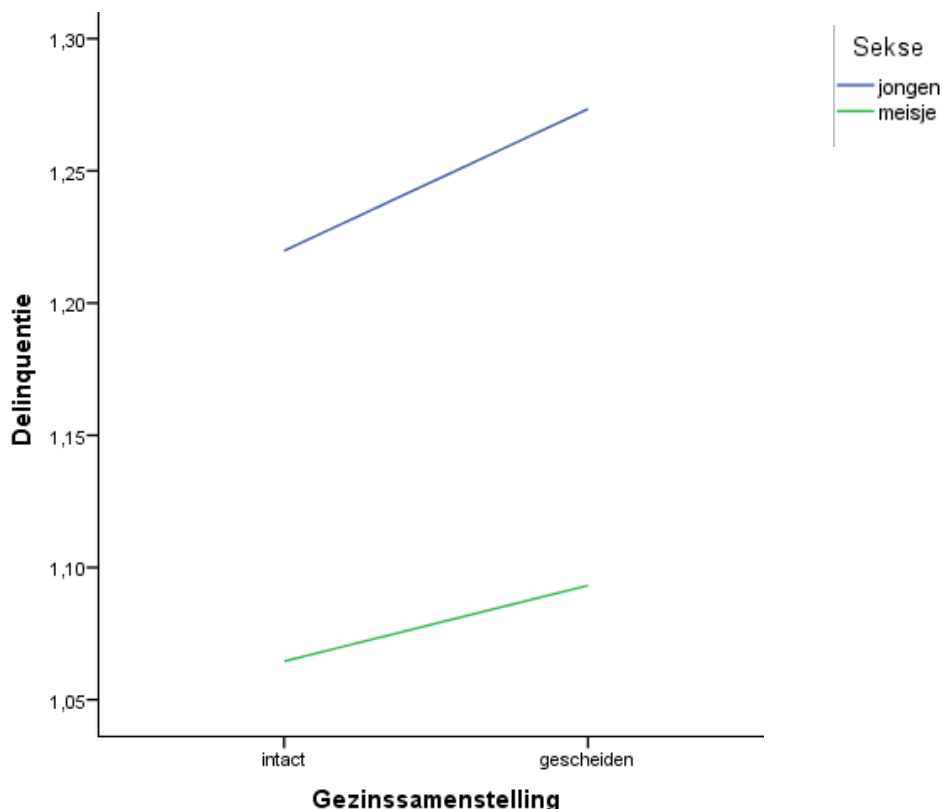
SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

33.62, $p < .001$, $R^2 = .03$. Dit houdt in dat 3% van de variantie van de score op delinquentie wordt verklaard door de factoren. Ook hier was er sprake van een klein effect (Field, 2009). Alleen het hoofdeffect ouder-kindrelatie bleek significant in verband te staan met het ontwikkelen van delinquentie ($p < .001$), waarbij een hoge score op de ouder-kindrelatie gerelateerd was aan een lage score op delinquentie (Tabel 3).

Na toevoeging van de interactie tussen gezinssamenstelling x sekse en ouder-kindrelatie x sekse werd toegevoegd bleek het model tevens significant, $F(4, 2344) = 24.99$, $p < .001$, $R^2 = .04$. Hierbij werd nog eens 4% van de variantie verklaard door de interacties tussen gezinssamenstelling x sekse en ouder-kindrelatie x sekse. Dit was ook een klein effect (Field, 2009). De interactie tussen gezinssamenstelling x sekse is wel significant gebleken, $p < .001$, maar de interactie tussen ouder-kindrelatie x sekse niet, $p = .329$. Uit Figuur 2 blijkt dat er een verschil bestaat tussen jongens en meisjes uit intacte en gescheiden gezinnen. Zowel jongens als meisjes uit intacte gezinnen rapporteren minder delinquentie dan jongens en meisjes uit gescheiden gezinnen. Daarnaast blijkt er geen interactie-effect te bestaan, omdat er geen verschillen bestaan tussen jongens en meisjes per gezinssamenstelling. Tot slot rapporteren jongens, ongeacht de gezinssamenstelling, meer delinquentie dan meisjes.

Figuur 2

Interactie-effect gezinssamenstelling x sekse voor delinquentie.

Tabel 3. Regressiemodel met de variabelen in relatie tot de factoren.

		B	β	SE B	t	p	R	R ²	R ² Δ
Agressie	Gezinssamenstelling	-.04	-.04	.02	-1.84	.067			
	Ouder-kindrelatie	-.17	-.19	.02	-9.29	.000	.19	.04	.04
	Gezinssamenstelling x Sekse	-.14	-.20	.04	-3.29	.001			
	Ouder-kindrelatie x Sekse	-.01	-.02	.04	-.36	.722	.20	.04	.00
Delinquentie	Gezinssamenstelling	.02	.02	.02	1.10	.271			
	Ouder-kindrelatie	-.10	-.16	.01	-7.89	.000	.17	.03	.03
	Gezinssamenstelling x Sekse	-.16	-.34	.03	-5.64	.000			
	Ouder-kindrelatie x Sekse	-.02	-.06	.02	-.98	.329	.20	.04	.01
Anti-autoritair schoolgedrag	Gezinssamenstelling	.04	.04	.02	1.80	.072			
	Ouder-kindrelatie	-.12	-.14	.02	-6.97	.000	.15	.02	.02
	Gezinssamenstelling x Sekse	-.17	-.24	.04	-4.03	.000			
	Ouder-kindrelatie x Sekse	.02	.04	.04	.54	.589	.18	.03	.01

Anti-autoritair gedrag op school

Er werd tot slot verwacht dat voor anti-autoritair gedrag op school de gezinssamenstelling een betere voorspeller is dan de kwaliteit van de ouder-kindrelatie. Het model met de hoofdeffecten ouder-kindrelatie en gezinssamenstelling bleek significant, $F(2, 2346) = 28.21, p < .001, R^2 = .02$. Dit houdt in dat slechts 2% van de variantie van de score op anti-autoritair gedrag op school werd verklaard door de factoren. Dit is een klein effect (Field, 2009). Alleen het hoofdeffect ouder-kindrelatie bleek significant in verband te staan met het ontwikkelen van anti-autoritair gedrag op school ($p < .001$), waarbij een hoge score op de ouder-kindrelatie gerelateerd was aan een lage score op anti-autoritair schoolgedrag (Tabel 3).

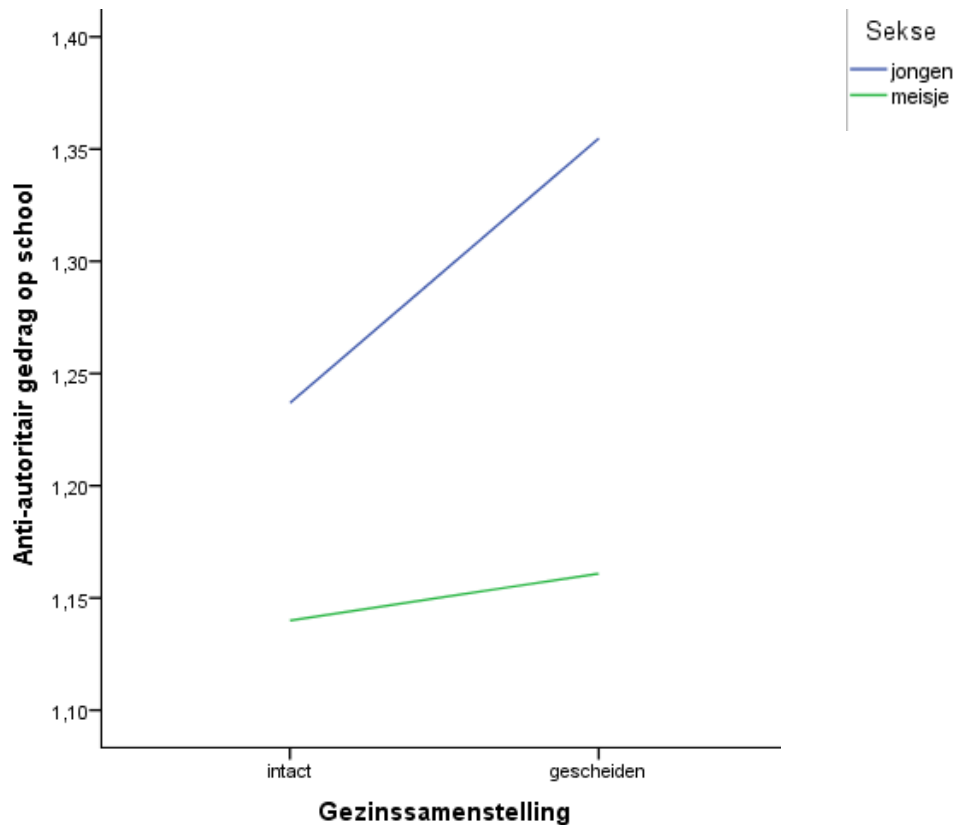
Wanneer de interactie tussen gezinssamenstelling x sekse en ouder-kindrelatie x sekse werd toegevoegd, bleek het model tevens significant, $F(4, 2344) = 18.54, p < .001, R^2 = .03$. Hierbij werd nog eens 3% van de variantie verklaard door de interacties tussen gezinssamenstelling x sekse en ouder-kindrelatie x sekse. Dit was ook een klein effect (Field, 2009). De interactie tussen gezinssamenstelling x sekse bleek wel significant, $p < .001$, maar de interactie tussen ouder-kindrelatie x sekse niet, $p = .589$. Uit Figuur 3 blijkt dat er een verschil bestaat tussen jongens en meisjes uit intacte en gescheiden gezinnen. Zowel jongens als meisjes uit intacte gezinnen rapporteren minder anti-autoritair gedrag op school dan jongens en meisjes uit gescheiden gezinnen. Ook blijkt er een minimaal interactie-effect te bestaan, omdat er verschillen bestaan tussen jongens en meisjes per gezinssamenstelling. Tot slot rapporteren jongens, ongeacht de

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

gezinssamenstelling, meer anti-autoritair gedrag op school dan meisjes.

Figuur 3

Interactie-effect gezinssamenstelling x sekse voor anti-autoritair gedrag op school.

Conclusie en Discussie

Deze studie heeft onderzocht of de kwaliteit van de ouder-kindrelatie of de gezinssamenstelling een betere voorspeller is voor externaliserend probleemgedrag bij jongeren, en of dit verschilt tussen jongens en meisjes. Externaliserend probleemgedrag is hierbij geoperationaliseerd in drie concepten: agressie, delinquentie en anti-autoritair gedrag op school. Voor agressie, delinquentie en anti-autoritair gedrag op school werd verwacht dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller zou zijn. Daarnaast werd verwacht dat alleen de interactie tussen geslacht en gezinssamenstelling een belangrijke rol zou spelen in het rapporteren van externaliserend probleemgedrag.

Er is gevonden dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller is voor het rapporteren van agressie dan de gezinssamenstelling. Daarnaast is gevonden dat de interactie tussen sekse en gezinssamenstelling een belangrijke rol speelt. Deze bevindingen komen overeen met de verwachtingen. Meisjes uit intacte gezinnen rapporteren minder agressie dan meisjes uit gescheiden gezinnen. Daarnaast

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

rapporteren jongens uit intacte gezinnen meer agressie dan jongens uit gescheiden gezinnen. Dit zou verklaard kunnen worden aan de hand van de hoeveelheid conflicten tussen de ouders en de interactiestijl tijdens conflicten. Wanneer ouders nog wel bij elkaar zijn, maar veel conflicten hebben onderling en een agressieve interactiestijl hanteren tijdens ruzies, dan kan dit bij kinderen leiden tot het imiteren van deze interactiestijl en het uiten van agressief gedrag (Krishnakumar et al., 2003). Tot slot is gevonden dat jongens meer agressief gedrag rapporteren dan meisjes.

Er is gevonden dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller is voor het rapporteren van delinquentie dan de gezinssamenstelling, wat in overeenstemming is met de verwachting. Daarnaast bleek dat de interactie tussen geslacht en gezinssamenstelling in het geval van delinquentie geen rol speelt. Zowel meisjes als jongens uit gescheiden gezinnen rapporteren meer delinquentie dan jongeren uit intacte gezinnen. Dit komt niet overeen met de verwachting dat er wel een interactie zou bestaan tussen geslacht en gezinssamenstelling. Dit zou mogelijk verklaard kunnen worden door de mate van supervisie van de ouders. Wanneer ouders gescheiden zijn dan neemt, onafhankelijk van het geslacht, de supervisie van de ouders af (Bui, 2009). Wanneer de supervisie van de ouders afneemt, neemt de kans toe dat kinderen in contact komen met delinquente leeftijdsgenoten van wie delinquentie overgenomen kan worden (De Kemp et al., 2006). Tot slot rapporteerden jongens meer delinquentie dan meisjes.

Bij anti-autoritair gedrag op school werd ten slotte ook gevonden dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller is dan de gezinssamenstelling en dat de interactie tussen geslacht en gezinssamenstelling een kleine rol speelt. Deze bevindingen komen overeen met de verwachtingen. Jongeren uit intacte gezinnen, zowel meisjes als jongens, rapporteren minder anti-autoritair gedrag op school dan jongeren uit gescheiden gezinnen. De verschillen tussen de twee gezinstypen zijn voor jongens groter dan voor meisjes, wat mogelijk zou kunnen voortkomen uit de aanwezigheid van de vader in het gezin. De invloed van een mannelijk rolmodel is voor jongens namelijk groter dan voor meisjes in het voorkomen van anti-autoritair gedrag op school (Rhodes, Grossman, & Resch, 2000). Daarnaast is gebleken dat jongens meer anti-autoritair gedrag op school rapporteren dan meisjes.

Concluderend kan gesteld worden dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie een betere voorspeller is voor het rapporteren van externaliserend probleemgedrag door jongeren dan de gezinssamenstelling. Hierbij is er sprake van een negatief verband, wat wil zeggen dat een betere kwaliteit van de ouder-kindrelatie samenhangt met minder externaliserende problematiek. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek. Een affectieve ouder-kindrelatie zorgt er namelijk voor dat kinderen een indirecte en intrinsieke controle ontwikkelen op hun eigen gedrag, waardoor de kans minder groot is

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

dat kinderen externaliserend probleemgedrag, zoals delinquentie zullen gaan vertonen (Wright & Cullen, 2001). Daarnaast is gebleken dat een scheiding een rol speelt in het vertonen van externaliserend probleemgedrag, maar via een verstoorde ouder-kindrelatie (Amato, 2000).

Ook is gebleken dat er sekseverschillen bestaan met betrekking tot de gezinssamenstelling. Meisjes uit intacte gezinnen rapporteren namelijk minder agressie, delinquentie en anti-autoritair gedrag op school. Dit komt niet overeen met eerder onderzoek, waaruit blijkt dat bij meisjes uit intacte gezinnen niet significant verschillen van meisjes uit gescheiden gezinnen (Malone et al., 2004). Een mogelijke verklaring voor deze inconsistente resultaten zou de methodiek van het onderzoek kunnen zijn. De gevonden resultaten zijn gebaseerd op één momentopname, terwijl Malone en collega's (2004) de jongeren een jaar lang hebben gevolgd. Bij jongens is er wel een significant grotere kans op het vertonen van externaliserend probleemgedrag na een scheiding, dan wanneer er geen sprake is van een scheiding (Malone et al., 2004), wat ook door de resultaten wordt bevestigd in het geval van delinquentie en anti-autoritair gedrag op school. Tot slot laten de resultaten zien dat jongens meer externaliserend probleemgedrag vertonen dan meisjes, wat overeenkomt met onderzoek dat laat zien dat ruim 60% van de jongens agressief gedrag vertoonde na het meemaken van een scheiding tegenover slechts 23% van de meisjes (Holroyd & Sheppard, 1997).

Er zijn sterke punten van het huidige onderzoek te noemen, waaronder de grote steekproef van 2374 respondenten. Ook is de betrouwbaarheid van de gebruikte concepten in de vragenlijst gemeten. Deze betrouwbaarheid was in alle gevallen goed. Daarnaast is de factor geslacht meegenomen in het onderzoek, waardoor de resultaten in de toekomst gebruikt zouden kunnen worden om interventie- en behandelmethoden te ontwikkelen die zeer specifiek zijn afgestemd op de behoeften van jongens en meisjes.

Er is echter ook sprake van een aantal beperkingen in dit onderzoek. Zo zijn de scholen niet aselekt benaderd en niet alle scholen konden deelnemen aan het onderzoek. Er is dus sprake van een selecte steekproef. Daarnaast was de vragenlijst vrij lang en had een aantal scholieren een verminderde concentratie tijdens het invullen van de lijst. Enkele lijsten zijn hierom niet meegenomen in het onderzoek. Dit kan de onderzoeksresultaten vertekenen. Ook zijn in deze steekproef 12- tot 16-jarigen opgenomen. Dit is een vrij specifieke leeftijdsrange in de puberteit waarin er veel veranderingen plaatsvinden. Als laatste kunnen de gerapporteerde gedragingen ook toegeschreven worden aan andere oorzaken dan de onderzochte kwaliteit van de ouder-kindrelatie en de gezinssamenstelling. Zo blijkt dat een vriendengroep waarin delinquentie voorkomt, een risicofactor is voor het vertonen van externaliserend probleemgedrag (Moffitt & Caspi, 2001). Positieve associaties ten opzichte van het uiten

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

van externaliserend probleemgedrag kunnen overgenomen worden van deze vriendengroep, wat kan leiden tot het daadwerkelijk uiten van externaliserend probleemgedrag (Fiftal-Alarid, Burton, & Cullen, 2000). Ook kunnen externaliserende probleemgedragingen direct worden geïmiteerd vanuit deze vriendengroep (Moffitt & Caspi, 2001). Daarnaast hangt een vroege puberteit bij meisjes samen met meer externaliserend probleemgedrag (Weijers & Krabbendam, 2011). Meisjes die vroeg in de puberteit terecht komen, blijken sneller in aanraking te komen met negatieve rolmodellen dan meisjes die niet vroeg in de puberteit terecht komen, waardoor meisjes die vroeg in de puberteit terecht komen sneller externaliserende probleemgedragingen kunnen overnemen van deze negatieve rolmodellen (Summers-Effler, 2004).

In vervolgonderzoek kunnen ten eerste ook de rapportages van ouders en leerkrachten gebruikt worden. Deze zijn in dit onderzoek niet meegenomen en zouden kunnen leiden tot andere bevindingen, zoals afwijkende rapportages van probleemgedrag. Daarnaast zouden meerdere aspecten meegenomen kunnen worden in het onderzoek, zoals etniciteit en conflicten tussen ouders onderling. De kwaliteit van de ouder-kindrelatie kan worden uitgesplitst in steun en conflicten en zou voor vaders en moeders apart onderzocht kunnen worden. Dit kan leiden tot andere onderzoeksresultaten, omdat er wellicht verschillen zijn in de relatiekwaliteit van jongeren met hun vaders of moeders (McBride, Schoppe, & Rane, 2004). Een belangrijke aanbeveling voor vervolgonderzoek betreft het onderzoeken van de kwaliteit van de ouder-kindrelatie voor en na een scheiding. Als deze informatie wordt meegenomen in onderzoeken, kan dat wellicht ook tot nieuwe inzichten leiden. Tot slot zijn respondenten met overleden ouders niet meegenomen in dit onderzoek. Aangezien dit ook leidt tot een andere gezinssamenstelling zou deze groep respondenten in vervolgonderzoek kunnen deelnemen.

De bevindingen van dit onderzoek laten zien dat een lagere kwaliteit van de ouder-kindrelatie in verband staat met meer externaliserend probleemgedrag. Dit impliceert dat er in gevallen van scheiding rekening gehouden zou moeten worden met de ouder-kindrelatie binnen interventies voor het tegengaan van probleemgedrag als gevolg van de scheiding. De voorspellende waarde van de gezinssamenstelling verschilt bovendien op sommige gebieden tussen jongens en meisjes. Een interventie waarbij de kwaliteit van de ouder-kindrelatie extra aandacht krijgt, en interventies die worden aangepast op jongens en meisjes, zijn hierbij wellicht goed op hun plaats.

Literatuur

- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1269-1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x
- Amato, P. R., & Cheadle, J. E. (2008). Parental divorce, marital conflict and children's behaviour problems: A comparison of adopted and biological children. *Social Forces*, 86, 1139-1161. doi:10.1353/sof.0.0025
- Aunola, K., & Nurmi, J. (2004). Maternal affection moderates the impact of psychological control on a child's mathematical performance. *Developmental Psychology*, 40, 965-978. doi:10.1037/0012-1649.40.6.965
- Baerveldt, C., Rossem van, R., & Vermande, M. (2003). Pupils' delinquency and their social networks: A test of some network assumptions of the ability and inability models of delinquency. *The Netherlands Journal of Social Sciences*, 39, 107-125. doi:1874/88403
- Bartels, M., Hudziak, J. J., Boomsma, D. I., Rietveld, M., Van Beijsterveldt, T. C. E. M., & Van den Oord, E. J. C. G. (2003). A study of parent ratings of internalizing and externalizing problem behavior in 12-year-old twins. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, 1351-1359. doi:10.1097/01.CHI.0000085755.71002.5d
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Osterman, K. (1992). *The Direct and Indirect Aggression scales*. Vasa, Finland: Abo Akademi University, Department of Social Sciences. Verkregen via: <http://www.vasa.abo.fi/svf/up/dias.htm>
- Bui, H. N. (2009). Parent-child conflicts, school troubles, and differences in delinquency across immigration generations. *Crime and Delinquency*, 55, 412-441. doi:10.1177/0011128707306122
- Buist, K. L., Deković, M., Meeus, W., & van Aken, M. A. G. (2004). The reciprocal relationship between early adolescent attachment and internalizing and externalizing problem behaviour. *Journal of Adolescence*, 27, 251-266. doi:10.1016/j.adolescence.2003.11.012
- Crick, N. R., & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722. doi:10.1111/j.1467-8624.1995.tb00900.x
- Colsman, M., & Wulfert, E. (2002). Conflict resolution style as an indicator of adolescents' substance use and other problem behaviors. *Addictive Behaviors*, 27, 633-648. doi:10.1016/S0306-4603(01)00198-8
- De Kemp, R. A. T., Scholte, R. H. J., Overbeek, G., & Engels, R. C. M. E. (2006). Early adolescent delinquency: The role of parents and best friends. *Criminal Justice and Behavior*, 33, 488-510. doi:10.1177/0093854806286208

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

- Fauchier, A. & Margolin, G. (2004). Affection and conflict in marital and parent-child relationships. *Journal of Marital and Family Therapy, 30*, 197-211.
doi:10.1111/j.1752-0606.2004.tb01234.x
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Londen: Sage Publications Ltd.
- Fiftal-Alarid, L., & Burton, V. S., & Cullen, F. (2000). Gender and crime among felony offenders: Assessing the generality of social control and differential association theories. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 37*, 171-199.
doi:10.1177/0022427800037002002
- Forehand, R., Long, N., Brody, G. H., & Fauber, R. (1986). Home predictors of young adolescents' school behaviour and academic performance. *Child Development, 57*, 1528-1533. doi:10.1111/j.1467-8624.1986.tb00477.x
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationship in their social networks. *Developmental Psychology, 21*, 1016-1024.
doi:0012-1649/85/500.75
- Gerard, J. M., Krishnakumar, A., & Buehler, C. (2006). Marital conflict, parent-child relations, and youth maladjustment: A longitudinal investigation of spillover effects. *Journal of Family Issues, 27*, 951-975. doi:10.1177/0192513X05286020
- Harland, P., Reijneveld, S. A., Brugman, E., Verloove-Vanhorick, S. P., & Verhulst, F. C. (2002). Family factors and life events as risk factors for behavioural and emotional problems in children. *European Child & Adolescent Psychiatry, 11*, 176-184. doi:10.1007/s00787-002-0277-z
- Holroyd, R., & Sheppard, A. (1997). Parental separation: Effects on children; implications for services. *Child: Care, Health and Development, 23*, 369-378.
doi:10.1111/j.1365-2214.1997.tb00904.x
- Ingoldsby, E. M., Shaw, D. S., Winslow, E., Schonberg, M., Gilliom, M., & Criss M. M. (2006). Neighborhood disadvantage, parent-child conflict, neighborhood peer relationships, and early antisocial behavior problem trajectories. *Journal of Abnormal Child Psychology, 34*, 303-319. doi:10.1007/s10802-006-9026-y
- Krishnakumar, A., Buehler, C., & Barber, B. K. (2003). Youth perceptions of interparental conflict, ineffective parenting, and youth problem behaviors in European-American and African-American families. *Journal of Social and Personal Relationships, 20*, 239-260. doi:10.1177/02654075030202007
- Kearney, C. A. (2008). School absenteeism and school refusal behaviour in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review, 28*, 451-471.
doi:10.1016/j.cpr.2007.07.012
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science, 4*, 140-152. doi:10.1111/j.1745-6924.2009.01114.x

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

- Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of Family Psychology, 20*, 292-301. doi:10.1037/0893-3200.20.2.292
- Leon, K. (2003). Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: A review of the research. *Family Relations, 52*, 258-270. doi:10.1111/j.1741-3729.2003.00258.x
- Malone, P. S., Lansford, J. E., Castellino, D. R., Berlin, L. J., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (2004). Divorce and child behavior problems: Applying latent change score models to life event data. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 11*, 401-423. doi:10.1207/s15328007sem1103_6
- Mason, W. A., & Windle, M. (2002). Gender, self-control, and informal social control in adolescence: A test of three models of the continuity of delinquent behavior. *Youth and Society, 33*, 479-514. doi:10.1177/0044118X02033004001
- McBride, B. A., Schoppe, S. J., & Rane, T. R. (2004). Child characteristics, parenting stress, and parental involvement: Fathers versus mothers. *Journal of Marriage and Family, 64*, 998-1011. doi:10.1111/j.1741-3737.2002.00998.x
- McShane, G., Walter, G., & Rey, J. M. (2001). Characteristics of adolescents with school refusal. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 35*, 822-826. doi:10.1046/j.1440-1614.2001.00955.x
- Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001). Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Development and Psychopathology, 13*, 355-375. doi:10.1017/S0954579401002097
- Negriff, S., & Susman, E. J. (2011). Puberal timing, depression, and externalizing problems: A framework, review and examination of gender differences. *Journal of Research on Adolescence, 21*, 717-746. doi:10.1111/j.1532-7795.2010.00708.x
- Nik Ruzyaney, N. J., Wan Salwina, W. I., Tuti Iryani, M. D., Rozhan, M. R., Shamsul, A. S., & Zasmani, S. (2009). Psychosocial factors influencing truancy in high risk secondary schools in Kuala Lumpur. *The Malaysian Journal of Psychiatry, 18*, 1-8. Verkregen van <http://www.mjpsychiatry.org/index.php/mjp/article/viewFile/62/60>
- Ostrov, J. M., & Bishop, C. M. (2008). Preschoolers' aggression and parent-child conflict: A multi-informant and multimethod study. *Journal of Experimental Child Psychology, 99*, 302-322. doi:10.1016/j.jecp.2008.01.001
- Pagani, L., Boulerice, B., Tremblay, R. E., & Vitaro, F. (1997). Behavioural development in children of divorce and remarriage. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 7*, 761-789. doi:10.1111/j.1469-7610.1997.tb01595.x

SCHEIDING EN EXTERNALISEREND PROBLEEMGEDRAG

- Rhodes, J. E., Grossman, J. B., & Resch, N. L. (2000). Agents of change: Pathways through which mentoring relationships influence adolescents' academic adjustment. *Child Development, 71*, 1662-1671. doi:10.1111/1467-8624.00256
- Robbers, S., Van Oort, F., Huizink, A., Verhulst, F., Van Beijsterveldt, C., Boomsma, D., & Bartels, M. (2012). Childhood problem behavior and parental divorce: Evidence for gene-environment interaction. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 47*, 1539-1548. doi:10.1007/s00127-011-0470-9
- Sentse, M., & Laird, R. D. (2010). Parent-child relationships and dyadic friendship experiences as predictors of behaviour problems in early adolescence. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 39*, 873-884. doi:10.1080/15374416.2010.517160
- Silver, R. B., Measelle, J. R., Armstrong, J. M., & Essex, M. J. (2005). Trajectories of classroom externalizing behavior: Contributions of child characteristics, family characteristics, and the teacher-child relationship during the school transition. *Journal of School Psychology, 43*, 39-60. doi:10.1016/j.jsp.2004.11.003
- Sobolewski, J. M., & Amato, P. R. (2007). Parents' discord and divorce, parent-child relationships and subjective well-being in early adulthood: Is feeling close to two parents always better than feeling close to one? *Social Forces, 85*, 1105-1124. doi:10.1353/sof.2007.0056
- Summers-Effler, E. (2004). Little girls in women's bodies: Social interaction and the strategizing of early breast development. *Sex Roles, 51*, 29-44. doi:10.1023/B:SERS.0000032307.16204.ec
- Van der Valk, I., Spruijt, E., De Goede, M., Maas, C., & Meeus, W. (2005). Family structure and problem behavior of adolescents and young adults: A growth-curve study. *Journal of Youth and Adolescence, 34*, 533-546. doi:10.1007/s10964-005-8841-8
- Weijers, I., & Krabbendam, A. (2011). Ontwikkelingspaden van ernstig criminele meisjes. In: I. Weijers & C. Eliaerts (red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit*, (pp.109-123). Den Haag: Boom Lemma uitgevers
- Wright, J. P., & Cullen, F. T. (2001). Parental efficacy and delinquent behavior: Do control and support matter? *Criminology, 39*, 677-706. doi:10.1111/j.1745-9125.2001.tb00937.x